

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
Кафедра філософії, біоетики та історії медицини
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ (Словаччина)
ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ "HUMANUS" (Болгарія)
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Кафедра релігієзнавства

ФІЛОСОФІЯ, РЕЛІГІЯ ТА МЕДИЦИНА В СУЧАСНУ ДОБУ

матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького)

11 – 12 червня 2025 р.

УДК 2+61] (062)

Р 36

Філософія, релігія та медицина в сучасну добу: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького). – К.: НМУ ім. О. О. Богомольця, ПП “Видавництво “Фенікс””, 2025. – 332 с.

ISBN 978-617-8310-48-6

Редакційна колегія:

Кучин Юрій Леонідович – ректор НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Науменко Олександр Миколайович – перший проректор з науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Земсков Сергій Володимирович – проректор з наукової роботи та інновацій НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Скрипник Рімма Леонідівна – проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародних зв'язків та європейської інтеграції НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Саган Олександр Назарович – завідувач Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, професор.

Відповідальні редактори:

Васильєва Ірина Василівна – завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Шевченко Сергій Леонідович – професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця.

Рецензенти:

Гаврилюк Тетяна Вікторівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Сторожук Світлана Володимирівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Затверджено до друку Вченою радою Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (протокол № 10 від 19 червня 2025 р.)

ISBN 978-617-8310-48-6

© НМУ ім. О. О. Богомольця, 2025

6. Li Y. S. A New Interpretation of Chinese Taoist Philosophy. Ontario, Canada, 2005. 244 p.
7. Needham J. Science and Civilization in China. Vol. 3: Mathematics and the Sciences of the Heavens and the Earth. Cambridge University Press, 1959. 877 p.
8. Rogers K. Tu Youyou. Chinese scientist and phytochemist. Britannica. December 26, 2024. – URL: <https://www.britannica.com/biography/Tu-Youyou>.
9. Su X-Z., Miller L.H. The discovery of artemisinin and Nobel Prize in Physiology or Medicine. Science China Life Sciences. 2015. Vol. 58. Is. 11. P. 1175-1179. – URL: <https://doi.org/10.1007/s11427-015-4948-7>.
10. The Nobel Prize in Physiology or Medicine 2015. The Nobel Prize. 2015. – URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/2015/summary/>.
11. Tu Youyou. Biographical. The Nobel Prize. 2015. – URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/2015/tu/biographical/>.
12. Zhang J. A Detailed Chronological Record of Project 523 and the Discovery and Development of Qinghaosu (Artemisinin). K. Arnold & M. Arnold (Trans.). Strategic Book Publishing, 2013. 206 p.
13. Zheng W-R., Li E-C., Peng S., Wang X-S. Tu Youyou winning the Nobel Prize: Ethical research on the value and safety of traditional Chinese medicine. Bioethics. 2018. Vol. 34. Is. 2. P. 166-171. – URL: <https://doi.org/10.1111/bioe.12456>.

Ішук Н. В.,

НМУ імені О. О. Богомольця,
lshchuknb@gmail.com

СМІХ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ПРОБЛЕМА

Сміх – складний феномен, системне наукове чи філософське прояснення якого наразі відсутнє. Як правило, сміх не є предметом самостійних розвідок, а досліджується в річищі широкого кола психофізичних і культурних явищ. Це й не дивно, оскільки окрім загальноприйнятого розуміння сміху як вияву афекту радості й задоволення, людина може сміятися до сліз, луснути від сміху, посміятися заради сміху. Сміх має імпульсивний, конвульсивний характер, що відсилає нас до автоматизму, рефлексу й водночас може бути інтелектуальним (сарказм, іронія). Сміх є технікою тіла та водночас засобом комунікації й діалогу людини з собою; семіотичною системою і явищем належним чи неналежним до комічного; соціально обумовленою практикою й елементом ритуалів тощо. Різні дискурси дослідження сміху демонструє, з одного боку, філософія, а з другого боку, антропологія, біологія, психофізіологія, семіологія. Ці галузі знання вдало аналізують певні сторони цього явища. Проте повнота його розуміння не властива жодній з них. В цьому ключі неправим був Аристотель, який вважав, що з усіх тварин лише людині властиво сміятися¹. Проте не правим був й Чарльз Дарвін, який редукував сміх лише до первісного вираження радісних емоцій.

¹ Сучасною наукою доведено, що сміх є і у приматів. Йдеться про соціальну гру приматів провідну роль в якій відіграє сміхова міміка.

Перші значні інтелектуальні прозріння щодо атрибутів сміху і смішного властиві філософії. В античній філософії було прийнято засуджувати сильний сміх, який вважався руйнівним і небезпечним. Платон в своєму діалозі “Філеб” класифікував його як змішані задоволення, наявні як в радості, так і стражданнях душі, коли заздрісник радіє нещастям ближнього. Аристотель у “Поетиці” розмірковував про смішне і комічне в негативних вимірах зниження і знецінення, вважаючи комічне частиною потворного. Він вважав, що краса доброчесності охоплює гармонію тілесних форм, натомість сильний сміх є ознакою надміру і безладдя. Аналогічні міркування спостерігаються у Цицерона і Квінтіліана, які пов’язували сміх як з радістю, так і з агресією, відчуттям триумфу над суперником. Ймовірно саме інтелектуальна думка доби Античності сепарувала некомичне смішне від комічного смішного. Друге окрім позитивного психічного збудження містить домішок агресії по відношенню до Іншого. Упослідження сміху тривало й у добу Середньовіччя. Недосяжним ідеалом людської особистості в ті часи вважався Ісус Христос. Проте, як зауважував Жак Ле Гофф, Євангеліє ніколи не зображувало Ісуса, який сміється [4]. Суспільні норми тієї доби всіляко регламентували сміх, вбачали у ньому неприпустимі надлишки вітальності. Епоха Відродження пом’якшила цей тиск, започаткувавши реабілітацію сміху як позитивної життєвої цінності. Філософія Нового часу цілком очікувано раціоналізувала цю проблематику. Зокрема, Рене Декарт у працях “Пристрасті душі” і “Про насмішку” запропонував пояснення фізіологічних основ сміху. Водночас він вбачав у ньому інтелектуальне і емоційне явище, описуючи такі дві здатності сміху: викликати радість тоді, коли він помірний й поєднується з подивом та транслювати радість, змішану з ненавистю у випадку осміювання іншої людини.

У XIX-XX століттях відбулося зближення філософського і наукового дискурсів сміхової проблематики. Зігмунд Фройд в праці “Дотепність і її зв’язок із несвідомим” прояснив закономірності одноименної кореляції. А у статті “Гумор” обґрунтував роль гумору як захисного механізму психіки, що сприяє подоланню страждань. Правдивість цих тверджень доводять психотерапевтичні клінічні кейси й експерименти. Зокрема, відомий експеримент Стенлі Мілгрема, проведений у 1963 році. Під час означеного експерименту одних людей змушували завдавати страждань іншим. Виконуючи цей наказ, дехто із “катів” істерично сміявся, що й виявляло у них внутрішній конфлікт. Такий ефект спостерігається й на рівні суспільної психології, коли “поза межами болю” тривалий час перебувають певні соціальні групи. Наприклад, народи, що звикають жити у стані тотальної бідності, перманентної війни і інших негативних соціальних трансформацій. У таких народів формується специфічне почуття гумору, коли предметом глузування стають серйозні теми: голод, страждання, природні слабкості дітей і людей похилого віку, “неприйнятні” для цих спільнот чесноти (доброта, щедрість) тощо [5, с.111]. Ймовірно у цьому випадку йдеться про ситуації, коли внутрішній конфлікт не розв’язується, спричиняючи трагічні наслідки для моралі, психічної стійкості й майбуття страждених народів.

Анрі Бергсон досліджував сміх як вияв символічно-соціальної санкції,

задіяної у системі контролю над індивідом. Як відомо він був прибічником відкритого суспільства, заснованого на свободі і творчості. Життєвий порив, покладений в основі співжиття людей у відкритому суспільстві виключав усілякі прояви механічності і закостеніння, надаючи перевагу спонтанності. Смішними з позицій такого суспільства є будь-які продемонстровані індивідом автоматизми чи неадаптивності [1]. Ці реактивні стани, не загрожуючи життю людини, загрожують її суспільній реалізації, що за Бергсоном, й становило підґрунтя комічної ситуації. Відтак сміх є символічним впливом соціуму на дидактичну людину.

Іншу важливу для сучасної науки грань сміху дослідив філософ, автор чільної психофізичної теорії сміху Герберт Спенсер. Його здобутком став аналіз зв'язків між афектом задоволення і раптовим сприйняттям неадаптивностей, що супроводжується неочікуваним переходом від одного інтенсивного психічного стану до іншого, менш інтенсивного. Цитуючи Спенсера: "Сміх природно виникає тоді, коли свідомість несподівано звертається від великого до дрібного, що виявляється виплеском психічного збудження" [6]. Важливою заслугою Спенсера, а згодом і Пола Екмана є доведення подвійного, біологічного і культурного походження сміху. Зокрема, Екман систематизував мімічні прояви базових емоцій (страх, гнів, здивування, смуток, щастя, відраза), наполягаючи на тому, що спонтанна комунікація є генетичним кодом, а символічна комунікація – набутим кодом, сформованим під впливом соціальної системи. Генетичне успадкування було доведено Екманом через низку експериментів, де він показував фотографії з виразами обличчя різних людей мешканцям Аргентини, Бразилії, Чилі, Сполучених Штатів Америки, Японії та інших країн (всього 21 країна) з проханням розпізнати емоцію, яку переживають люди на фотографії. В результаті незалежно від цивілізаційної приналежності високий рівень цієї здатності було виявлено фактично у всіх "судей". Його висновки в цілому збіглися із позицією щодо цього питання Дарвіна, який вважав, що один і той самий психологічний стан відтворюється на обличчях різних людей із дивовижною однаковістю. Універсальність мімічних патернів підтвердили й експерименти в яких немовлята спонтанно й симетрично відтворювали емоції, що з'являлись на обличчях дорослих. Ще більш вражаючим було те, що сліпі від народження немовлята мають цілий спектр спонтанних виразів обличчя, майже ідентичний із виразами зрячих дітей [3, с. 151]. Всі ці розвідки створили надійний фундамент для наукового доведення генетичної вкоріненості базових емоційних моделей міміки.

Імовірно, що означені рецепції Дарвіна, Спенсера і Екмана щодо специфіки лицево-вокального вираження сміху набули подальшого розвитку у сучасній семіотичі (семіології) і філософії комунікації. Йдеться про так звані емодзі (і їхню більш ранню варіацію – смайли), як стару-нову писемну мову. Стару, оскільки схожа форма подачі інформації була властива піктографічній писемності. Нову оскільки перша пропозиція використовувати смайли з комунікативною метою була оприлюднена у 1982 році Скоттом Фалманом, який й запропонував два базових смайли: ☺ для позначення жартів і ☹ для позначення серйозних повідомлень. Ця комунікативна інновація започаткувала низку наукових розвідок з цієї проблематики, включаючи

припущення, висловлене Річардом Ферт-Годбіхером щодо того, що їхнє використання у цифровому суспільстві сприятиме гомогенізації емоцій [7, с. 274], що засвідчує оновлення способів ритуалізації сміхової комунікації.

Як психофізичний феномен сміхова активність людини можлива лише за умов мозкового, сенсорного та нервово-м'язового дозрівання людського організму. Нейрофізіологічно – через задіяння принаймні восьми ділянок мозку і прокладання відповідних нейронних мереж. Нейросенсорно – через функціонування зору, слуху, дотику; а також за допомогою інтероцепцій і пропріоцепцій, внутрішніх і зовнішніх відчуттях, які виникають у нашому тілі, коли ми сміємося. Звідси наші сприйняття сміху як чогось імпульсивного, конвульсивного, вибухового. Феноменологічно – через активізацію трьох тілесних параметрів: міміки обличчя, вокалізації, пози тіла. Щодо міміки обличчя, то досі чинний опис цієї міміки, запропонований Дарвіном, який спостерігав її на приматах. Стисло, ця міміка демонструє комунікативний патерн “розслаблене обличчя – розтулений рот”, який сигналізує про відсутність агресії і готовність до гри. Вокалізаційно сміх здійснюється під час видиху з використанням різних голосних, які до того ж можуть виражати певний психоемоційний досвід суб'єкта.

Складним психофізичним, а також емоційним досвідом є гіркий сміх. Йдеться про парадоксальний сміх, коли людина щоб не плакати, – сміється, сміх як шокова реакція на раптове горе. Окремий випадок – хворобливий сміх. Хворобливий сміх є порушенням міри щодо інтенсивності, тривалості, пропорційності вираження емоцій. Серед інших його ознак такі: невідповідність між подразником і реакцією на нього, неконтрольованість, невагомність, недоречність, немотивованість (відсутність зв'язку із стимулами), відсутність емоційного тону (неефективність сміху), коли він обмежується лише самою мімікою [5, с. 66]. Різновиди хворобливого сміху: неврологічний, психіатричний, наркотичний. Розмаїття неврологічного сміху (лобовий, епілептичний, геміплегічний, скроневий, гіпоталамічний, псевдобулбарний) доводить провідну роль мозку у цьому тілесному явищі. Психіатричний сміх – сміх шизофреніка, маніакальний-гіпоманіакальний сміх, істеричний сміх пов'язаний не стільки з органічними ураженнями, скільки з нейрохімічними процесами у мозку. Наркотичний сміх – симптом тимчасового божевілля, викликаного впливом на мозок людини психоактивних речовин.

Перший досвід сміху властивий дитині від двох до чотирьох місяців – як реакція на зорові, слухові і тактильні подразники. Найчастіше це гри батьків з дитиною, наприклад, “дотик-лоскіт”, “лізе рак неборака” тощо, які пов'язані не лише з веселощами, але й з тривогою. У всіх цих випадках порушуються особисті кордони маленької людини, виникають ситуації раптовості. Як наслідок на тлі позитивного емоційного фону формується перший досвід здивування, невизначеності й агресії. З часом це призводить до закріплення певних патернів сміху, а починаючи з другого року життя – до здатності активно створювати стимулюючі ситуації для активізації сміхових автоматизмів. Як у першому, так і другому випадку сміхову комунікацію супроводжує низка різноманітних емоційних зв'язків, таких як сміх-гра, сміх-гумор, сміх-невідповідність, сміх-страх, сміх-безпека, сміх-задоволення. В

контексті персонілогічних розвідок наявними є дослідження статевих, вікових, професійних тощо особливостей гумору. Важливими є дослідження кореляцій рис характеру та почуття гумору, зокрема ті, що здійснив Авнер Зів, який прослідкував зв'язок між почуттям гумору та креативністю й дивергентним стилем мислення.

Сміх є предметом і філософської теорії комунікації. Комунікація – це не лише обмін інформацією. Цим терміном позначаються такі явища: курсування ресурсів усередині підсистем суспільства (Т. Парсонс); економічні обміни (Ж. Бодрійяр); трансляція міфів (К. Леві-Стросс, Р. Барт); обмін поглядами у вуличній сцені (Е. Гідденс); діалог між двома (М. Бубер); пам'ятники й тексти культури (Ю. Лотман). Отже, словом “комунікація” позначаються процеси людської взаємодії, складність і багатогранність яких не дозволяє чітко окреслити межі його застосування [2, с. 98]. З цих позицій сміх є невербальним сигналом, що передає емоції й соціальні наміри людини. Він належить до паралінгвістичного спілкування, що відбувається поза словами – через інтонацію, міміку, жести, звуки. Проте існують вербальні, невербальні та змішані провідники сміхових повідомлень. Вербальні провідники¹ (словесна комічність) можуть бути візуальними чи акустичними (усними) [5, с. 66]. Серед невербальних провідників сміхової комунікації такі: візуальні², акустичні³ й тактильно-рухові⁴. Також сміх характеризують як двоканальну комунікацію: візуальну, – за допомогою особливої міміки обличчя сигнали афективного порядку (радість, задоволення, маску агресивності) та звукову – за допомогою вокалізації. Прийнятними щодо дослідження феномену сміху є й інші підходи, напрацьовані сучасною комунікативною філософією. А саме, рецепція сміху з позицій моделей комунікації, семіотики комунікації, комунікативної прагматики, часових і просторових параметрів комунікації. За ступенем локалізації і адресатом такий підхід дозволяє осмислити роль сміху в соціальній, міжособистісній та аутокомунікації (діалогу людини з собою). Підсумовуючи, сучасна комунікативна філософія апелює до безмежності комунікативного поля, що й робить дослідження сміху в цьому річизі найбільш релевантним і перспективним.

Література:

1. Bergson, H., 2003. *Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic*. [online] Project Gutenberg. Available at: <https://www.gutenberg.org/ebooks/4352> [Accessed 22 May 2025].
2. Ішук, Н., Ішук, С., 2017. Поняття комунікації: множинність конотацій. *Схід. Філософські науки*, (1(147)), с. 97–101.
3. Млодінов, Л., 2025. *Підсвідомість. Як інтуїтивний розум людини керує її поведінкою*. Київ: КМ-БУКС.

¹ До вербальних провідників належать каламбури, анаграми, шаради, паліндроми, контр-петрі, дотепи.

² Візуальні включають пантоміму, пантоміму за допомогою міможестуляції, карикатуру, гумористичний малюнок, скульптуру тощо.

³ Акустичні дозволяють створити музичні жарти.

⁴ Тактильно-рухові: лоскотання, ігри з доторками і жвакими рухами.

4. Le Goff, J., 1989. Rire au Moyen Âge. Les Cahiers du Centre de Recherches Historiques, [online] (3). Available at: <https://journals.openedition.org/ccrh/2918> [Accessed 22 May 2025].
5. Смаджа, Е., 2017. *Сміх. Біологія. Психіка. Культура*. Київ: Ніка-Центр; Львів: Видавництво Анетти Антоненко.
6. Spencer, H., 1999. *The Physiology of Laughter*. [online] Project Gutenberg. Available at: <https://www.gutenberg.org/ebooks/17327> [Accessed 22 May 2025].
7. Ферт-Годбіхер, Р., 2023. *Історія емоцій. Походження людини (розумної) емоційної*. Київ: Лабораторія.

Павлов Ю. В., Турчин М. Я.,

КНУ імені Тараса Шевченка,

Київський національний університет будівництва і архітектури,

yuripavlov@knu.ua, turchyn.my@knuba.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Повномасштабна війна в Україні стала сильним стресовим фактором практично для усіх громадян країни. Неминуче вона торкнулася і закладів вищої освіти, де незважаючи на військові дії, навчання продовжується згідно з освітніми програмами підготовки. Більшість з них у перші місяці війни перейшли на дистанційну форму навчання, проте згодом, у тих закладах, де це було можливо, відновився очний або змішаний навчальний формат. Разом з тим, аналіз діяльності ЗВО в сучасних умовах дії воєнного стану виявив комплекс негативних факторів, що супроводжують здійснення освітнього процесу, як зовнішніх, формально-організаційних, так і внутрішніх, що мають, передусім, морально-психологічний характер.

Одним з принципово важливих і актуальних нині залишається питання морально-психологічного стану студентів в умовах війни. Більшість здобувачів освіти, особливо тих, які змушені були переселитися з територій, де вони проживали через військові дії, мають психоемоційні деформації, складнощі в адаптації, порушення міжособистісної взаємодії тощо. Фактично у них спостерігається деструкція їх звичного життєвого світу, що водночас провокує негативні соціальні та психологічні реакції і веде до порушень цілісності особистості та кризи внутрішньої самоідентичності. Традиційні засоби і методи подолання цих станів, які розроблені і адаптовані до умов мирного часу, малоефективні в нинішній ситуації. Більшість дослідників зазначають, що спроби мирними засобами вирішити конфлікти, пом'якшити ситуацію кризи ідентичності для окремої людини, соціальної групи чи суспільства в цілому не є дієвими, особливо в період радикальної трансформації в умовах війни.

Очевидно, що студенти нині постійно перебувають у стресовому стані, що знижує їх мобілізаційні ресурси, зменшує перспективи навчальної успішності, веде до втрати морально-психологічної стійкості та мобільності.